

na to, żebyśmy musieli zrewidować poglądy na temat powstania chrześcijaństwa. Podobieństwa, które zauważono dadzą się łatwo wyjaśnić wspólnym kręgiem kulturowym i wspólną tradycją starotestamentalną.

Ks. S. w opracowaniu problemu zajmuje stanowisko pełne umiaru. Nie daje się ponieść sugestiom autorów, ale trzeźwo analizuje podawane argumenty. Postawa jego jest krytyczna nawet wobec tego, co piszą katolicy, np. o pobycie św. Jana w Qumran, o studium św. Pawła po jego nawróceniu u ascetów Qumrańskich. Pomimo staranności w opracowaniu nie uniknął autor drobnych usterek. Pomijając nieproporcjonalną budowę całości — wstęp stanowi połowę rozprawy — są pewne przeskoiki myślowe, jak np. na str. 19 u góry. Nie ma to jednak wpływu na całość wykładu. Ks. S. dobrze informuje o stanie poruszonego zagadnienia, a bardzo wiele przez niego cytowanych prac ułatwi dalsze wgłębienie się w problem.

O. F. Kapera OFMCap.

Antoni Freitag SVD, *Paulus baut die Weltkirche*, Mödling bei Wien 1952, VII — 212.

Ogromne zasługi św. Pawła, położone na polu szerzenia chryścianizmu, stanowią przedmiot żywego zainteresowania wśród wielu uczonych. Różnym dziedzinom działalności tego apostoła poświęcili swe dzieła m. i. E. B. Allo¹, J. Bonsirven², J. Holzner³, K. Pieper⁴, G. Ricciotti⁵, a u nas ks. prof. Eug. Dąbrowski⁶.

Pomimo iż tematyka tych prac obraca się w kręgu zupełnie odrębnych problemów, a kilka spośród nich ma charakter monograficzny, istnieje jeszcze mnóstwo zagadnień, całkowicie przez nie pominiętych. Jedno z nich stanowiła do niedawna działalność misjonarska św. Pawła. Lukę tę postanowił wypełnić ks. A. Frei-

¹ Paul, *Apotre de Jesu Christ*, Paris 1942.

L'Evangile de Paul, Paris 1948.

³ *Paulus, sein Leben und seine Briefe in Religionsgeschichtlichen Zusammenhang dargestellt*, Freiburg i. Breisgau 1939.

⁴ *Paulus, seine missionarische Persönlichkeit und Wirksamkeit*, Münster 1929. Mamy polskie tłumaczenie: *Św. Paweł, misjonarska indywidualność i działalność Apostoła Narodów*, Kraków 1929.

⁵ *Paolo Apostolo*, Roma 1946.

⁶ *Dzieje Pawła z Tarsu*, Warszawa 1953².

tag, długoletni profesor misjologii, poświęcając temu zagadnieniu książkę pt. *Paulus baut die Weltkirche*.

Postać wielkiego apostoła interesowała jej autora już od dawna, o czym świadczy szereg rozpraw na ten temat, publikowanych w różnych czasopismach teologicznych. Poruszana w nich problematyka nie przebrzmiała wśród uczonych bez echa. Między innymi na dwu jego obszernych artykułach⁷ ks. R. Pieper oparł swe dzieło pt. *Paulus, seine missionarische Persönlichkeit und Wirksamkeit*. Stąd wynika fakt, iż jest ono w znacznym stopniu zbliżone do pracy A. F. stanowiącej owoc długoletnich badań i rozważań autora, a zarazem będącej uzupełnieniem wszystkich jego dotychczasowych publikacji, związanych z tym tematem. A. F. pamiętając o tym, iż nie jest fachowym biblistą, nie przeprowadził samodzielnie badań egzegetyczno-dogmatycznych, lecz oparł się wyłącznie na najnowszych pracach z tej dziedziny.

Tytuł książki ściśle odpowiada tematyce, jednak wśród tych, którzy znają pracę Jana Warnecka pt. *Paulus im Lichte der heutigen Heidenmission* może budzić pewne zastrzeżenia. Przewidując to, A. F. zarówno w przedmowie jak i w samej rozprawie ostrzega przed pojmowaniem tytułu w znaczeniu liberalno-protestanckim. Ponadto, pomimo iż książka jego nie ma charakteru polemicznego, wykazuje w niej bezsensowność hipotezy J. Warnecka, który przesadnie uwypuklił „rozdźwięk“, jaki rzekomo istniał między nauką Chrystusa a nauką św. Pawła, natomiast pominął to, co tak często podkreślał autor listów do Koryntian, a na co później zwrócił uwagę A. F., a mianowicie: łączność św. Pawła z Chrystusem. Wykazał przy tym, iż apostoł był jedynie „wybranym naczyniem“ i rozgłaszał prawdy Chrystusowe zgodnie z Jego wola, nie można mu jednak przypisać zasługi nadania chrześcijaństwu przymiotu uniwersalności, jak to próbował udowodnić J. Warneck.

Nie znaczy to bynajmniej, iż A. F. nie dostrzegął właściwych zasług św. Pawła. Bardzo trafnie przedstawił jego działalność misyjną, uwypuklając przy tym te cechy apostoła, dzięki którym chrześcijaństwo tak szybko rozkrzewiło się w miastach i prowincjach imperium rzymskiego.

Omawianą książkę można podzielić na dwie części. W I, składającej się z 8 rozdziałów, autor daje życiorys św. Pawła w oparciu o najnowszą literaturę. W kilku szkicach ukazuje jego

Die Missionsmethode des Weltapostels Paulus auf seinen Reisen, art. w „Zeitschrift für Missionswissenschaft“, 1912, 114—119, oraz *Die missionarische Predigt im apostolischen und nachapostolischen Zeitalter*, „Theologie und Glaube“, 1917, 124—145.

postać na tle ówczesnych stosunków religijnych i politycznych. W tym celu uwzględnił także apokryfy. Nie pominął również wpływów środowiska i warunków zewnętrznych, które w znacznym stopniu oddziaływały na kształtowanie się osobowości Apostoła Narodów, jak np. wykształcenie hellenistyczne. Część ta kończy się opisem śmierci św. Pawła w Rzymie.

W drugiej części, obejmującej pięć rozdziałów, A. F. omawia zagadnienia, związane z metodą, organizacją, teologią misyjną oraz rozwojem misji. Szczególną uwagę zwrócił tu na pionierską pracę św. Pawła w dziele misyjnym, podkreślając jego zdolności organizatorskie i uwypuklając motywy postępowania.

W tej części dał odpowiedź aktualnie pracującym misjonarzom, których zawsze interesował całokształt działalności misyjnej wielkiego apostoła. Zwrócił przy tym uwagę, iż jakkolwiek trudno dziś szukać u św. Pawła metod dla nowoczesnej pracy misjonarskiej ze względu na różnicę warunków, to zawsze będzie on aktualnym wzorem dla misjonarzy wszystkich epok. Wypływa to z faktu, który autor wciąż przypomina, iż stał się on „wszystkim dla wszystkich“.

Ponadto A. F. wnikliwie ocenił ogromne zdolności dostosowania się św. Pawła do warunków miejsca, czasu i osób. W swej działalności uwzględniał on zawsze różnice rasowe, narodowościowe oraz stanowe, pamiętając o cechach różniących poszczególne narody czy regiony.

Autor książki słusznie przy tym zauważył, iż tam, gdzie chodziło o zasadnicze problemy, słowa Pawła były jak miecz obosieczny, natomiast w rzeczach dla wiary nieistotnych, związanych z pewnymi zwyczajami, czy słabościami ludzi, apostoł szedł na ustępstwa tak daleko, jak tylko było możliwe.

Zostało tu również świetnie odmalowane realizowanie zasady św. Pawła „wszerz i w głąb“, jego wieczna troska o założone przez siebie placówki misyjne, które stara się doprowadzić do „pełności lat Chrystusowych“ A. F. przy tym dodaje, iż nie tylko prace zewnętrzne pochłaniały uwagę i wysiłki apostoła. Wiele czasu poświęcał on również kształtowaniu i wychowaniu pełnowartościowych chrześcijan. Postać apostoła w roli misjonarza świetnie uzupełnia charakterystyka gorliwości, z jaką troszczył się o kler tubylczy. Patrząc na sylwetkę Pawła oczyma A. F. łatwiej można zrozumieć hymny pochwalne, wygłaszane na cześć powołania misyjnego, które spotykamy kilkakrotnie w jego listach.

Zasługa autora leży w tym, iż książkę swą poświęcił zagadnieniom dotąd zupełnie nie opracowanym, które obaliły błędne hipoc-

tezy J. Warnecka i zbliżone do nich kierunki liberalno-protestanckie. Podkreślił, że św. Paweł jest tylko apostołem, ale jest nim w pełnym tego słowa znaczeniu. Ponadto doskonale odmalował on płomienną, niezwykle sugestywną osobowość apostoła, stawiając go za wzór dla misjonarzy wszystkich czasów. Ogrom wysiłków, włożonych w działalność misjonarską jest jak gdyby kontrastem w stosunku do spodziewanych rezultatów jego pracy. Stwierdzenie to stanowi pewnego rodzaju pociechę dla tych misjonarzy, którym wydaje się, iż trudy ich nie przynoszą żadnych owoców.

A. F. dostrzega dwie zasadnicze pobudki w pracy św. Pawła: myśl o jedności całego rodzaju ludzkiego i myśl o sądzie ostatecznym.

Kończąc swą pracę autor słusznie zaznacza, że misje nie miały nigdy wierniejszego pracownika w Winnicy Pańskiej. W tekście często powołuje się na Pismo św. oraz na poważnych komentatorów św. Pawła. Na poparcie swych wywodów przytacza cały szereg nazwisk i tytułów dzieł, w których zagadnienia te znalazły uprzednio odbicie. Nie cytuje jednak Pisma św. ani wypowiedzi komentatorów św. Pawła, aby nie powiększać objętości książki. Praca posiada liczne, starannie opracowane odnośniki.

Dzięki popularno-naukowemu charakterowi książka odznacza się dużą komunikatywnością i przejrzystością. Wiele walorów posiada także jej szata zewnętrzna.

Ujemną cechą jest jedynie rzucająca się w oczy tendencyjność, przejawiająca się w dążeniu do nakreślenia wzoru dla misjonarzy. Ten utylitaryzm wypływa zapewne stąd, iż autor sam jest członkiem Towarzystwa Misjonarzy Słowa Bożego. Dalszą konsekwencją tego, że o św. Pawle pisze ktoś, kto go nie tylko studiuje, lecz duchowo z nim żyje i niejednokrotnie staje wobec tych samych problemów, jest lekkie zabarwienie emocjonalne, przebijające niemal ze wszystkich kart książki.

Praca A. F. została przyjęta przychylnie o czym świadczy fakt, iż cały nakład w krótkim czasie został wyczerpany, a coraz liczniejsze głosy domagają się drugiego wydania.

Pewne usterki posiada zamieszczony na końcu książki bogaty spis literatury, poświęconej zagadnieniom, dotyczącym św. Pawła. Wśród wymienionych dzieł, często zupełnie podrzędnych, brak jest szeregu poważniejszych pozycji, które ukazały się w ostatnim stuleciu jeszcze przed wydaniem omawianej pracy.

Ks. Leonard Szymański SVD.